

o dosti obecnou námitku, že není snadné zkoumat mocenské okolnosti ani institucionální transformace v jejich kulturních souvislostech. Příběh moderního vědeckého vědění i příběh emancipace ženy jsou však velké příběhy (typické pozvolným průběhem), pro jejichž porozumění je nezbytný historizující i antropologický přístup, aby se smysl obou příběhů neredukoval jen na „zvěčnělé tělo“, což reálně hrozí. Mohu také připomenout, že v oblasti studií vědy je k dispozici koncepce sociální produkce vědění, která umožňuje zkoumat mocenské aspekty odborného vědění včetně hodnotových proměn

ve vědeckých institucích a jejich genderových implikací. Chci také konstatovat, že pro české vědecké prostředí je nezbytné sledovat nejen situace vědců, kteří se aktivně zapojují do globalizujících se sítí vědecké tvorby, ale zkoumat poznávací příspěvek i těch aktérů a akterek, kteří se na růstu odborného vědění podílejí tím, že ho kriticky využívají. Porozumění způsobům využívání vědeckého vědění jako prostředkům produkce vědění umožňuje také hledat širší zdroje humanizace vědeckých institucí.

Karel Müller

Jana Dvořáčková, Petr Pabian, Simon Smith, Tereza Stöckelová, Karel Šima, Tereza Virtová
Politika a každodennost na českých vysokých školách
Praha: SLON, 2014, 267 s.

Vysoké školství se v rozvinutých západních demokraciích nachází v procesu transformace z historicky převažujícího kolegiálního vládnutí na tzv. tržní či neoliberální model. Součástí této transformace je několik vzájemně provázaných procesů, které významným způsobem mění povahu vysokoškolského vzdělávání: globalizace a masifikace vzdělávání, diverzifikace a rozšiřování vědních oborů, aplikace tržních principů na vysokoškolské vzdělávání, manažerské vedení akademických pracovníků,

a změny mocenských vztahů mezi vysokými školami, státem a průmyslem. Vzhledem k významnosti těchto změn vzniklo v posledních dvou desetiletích zejména v anglosaských zemích značné množství studií zabývajících se dopadem výše uvedených procesů na vzdělávání, výzkum a na akademickou profesi. Tyto výzkumy přitom identifikovaly řadu negativních dopadů přechodu na tržní model – zejména v zemích s výraznou tržní orientací vysokého školství typu Austrálie a Velké Británie, včetně například zhoršení pracovních podmínek akademiků a jejich pracovní spokojenosti.

Také v České republice se již delší dobu vede nezdolná bouřlivá, mediální a politická debata o reformě vysokého školství. Na rozdíl

od anglosaských zemí však existuje jen velmi málo empirických studií mapujících podmínky pro výzkum, vzdělávání a akademickou profesi na českých univerzitách. Je přitom zřejmé, že bez detailního zmapování situace v českém vysokém školství není kvalitní debata o vhodnosti reformy možná, protože nelze posoudit, do jaké míry argumenty jejích zastánců i oponentů odpovídají reálné situaci. Recenzovaná publikace proto představuje velmi cenný příspěvek do debaty o stavu a transformaci českého vysokého školství, který tuto mezeru pomáhá zaplnit. Autorský tým v ní prezentuje výsledky svého tříletého etnografického výzkumu, jehož cílem bylo poskytnout vhled do podmínek pro vzdělávání a výzkum na pěti vybraných českých univerzitních katedrách. Svým zaměřením je studie výsostně aktuální. Vyjadřuje se ke všem „horkým“ tématům současného českého vysokého školství, od masifikace školství a ne/přípravenosti studujících po dopady proslulého „kafemlejnku“ na akademiky a akademickou práci. Autorský tým má přitom plnou erudici k takové analýze, neboť zahrnuje odborníky a odbornice, kteří se na problematiku vysokého školství dlouhodobě profilují a v českém prostředí patří mezi klíčové experty.

Jádro knihy tvoří pět kapitol, z nichž každá představuje samostatný celek pokrývající jedno z pěti klíčových témat realizovaného výzkumu. Kapitoly se týkají podob a podmínek

pro vysokoškolskou výuku, vykonávání akademické profese, tvorby vědecké a výzkumné praxe, akademické a profesní orientace vzdělávání a kvalit vysokého školství. Ústřední a čtenářsky atraktivní součástí kapitol jsou etnografické záznamy autorského týmu zahrnující úryvky z rozhovorů a zápisky z terénu, které slouží jako ilustrace obecnějších zjištění. Kapitoly zahrnují také „uživatelsky přátelské“ závěry, v nichž autorský tým shrnuje hlavní zjištění dané kapitoly a do určité míry nabízí také svou vlastní reflexi těchto zjištění. Obzvláště zajímavou součástí publikace jsou tzv. mezihry vložené mezi jednotlivé výzkumné kapitoly. Mezihry představují nejen čtenářské zpestření, ale především rozšíření záběru knihy a zasazení realizovaného výzkumu do širšího kontextu. Například mezihra „Hodnocení výzkumu v evropských zemích“ navazuje na kapitolu o výzkumné praxi a hodnocení výzkumu na sledovaných katedrách, a ukotvuje tak český systém do širšího mezinárodního kontextu. Díky tomu umožňuje zviditelnit jak shodné problémy napříč národními systémy hodnocení vědy (a připomenout, že český systém není jediný, který se potýká s vážnými problémy), tak i některé excesy českého systému, jakým je výhradní důraz na kvantitativní indikátory publikační činnosti. V mezihře „Projektové životy projektového týmu“ zase autorský tým v neobvykle otevřené zpovědi odkrývá své vlastní akademické dráhy a peripetie, čímž

dodává osobní rozměr diskusi o prekarizaci akademických drah z předcházející kapitoly. Podobně originální je i poslední část knihy, která je namísto obvyklého závěru ukončena rozhovorem autorského týmu s Jířím Nantlem. Přes některé pochybnosti ohledně této poslední části knihy, jež uvádím níže, struktura publikace a pestrost jednotlivých sekcí výrazně přispívá ke čtivosti publikace, která i přes svou délku dokáže udržet zájem a pozornost čtenáře.

Po obsahové stránce lze napříč kapitolami identifikovat tři stěžejní témata, která současně představují hlavní přínosy recenzované publikace. Prvním z nich je dekonstrukce či – jak v předmluvě uvádí Stanislav Štech – „zpochybnění“ mýtů o českém vysokém školství. Autoři opakovaně napříč kapitolami konfrontují reálné praktiky na katedrách s populárními „černobílými obrazy“ o českých vysokých školách předkládanými v politických a mediálních debatách. Zpochybňují například ve společnosti sdílený mýtus, který hledá příčiny nekvalitní výuky v masifikaci školství a související „nízké kvalitě“ studujících. Jejich terénní výzkum naznačuje, že tento zjednodušující diskurz je v některých případech používán spíše k legitimizaci pasivity a zaběhané výukové praxe. Oproti této tendenci hledat jednoznačné viníky autorský tým argumentuje, že ne/kvalita vzdělávání „se utváří v komplexní konfiguraci prostor, technologií, nástrojů a organismů“ (s. 179). Demonstrují,

že tato komplexní konfigurace zahrnuje řadu faktorů, počínaje přetížeností vysokoškolských pedagogů výukou, přes silnou preferenci výzkumu na úkor výuky zakotvenou v akreditačních požadavcích, až po architekturu učeben preferující frontální výuku na úkor interakce se studenty.

Druhým ústředním tématem publikace je zviditelnění různorodosti vzdělávací a výzkumné praxe na katedrách, čemuž napomáhá volba sledovaných katedrových pracovišť odrážející oborovou, institucionální i regionální pestrost. Autorský tým opakovaně napříč kapitolami zjišťuje, že diverzita reálných praktik na katedrách neodpovídá kategoriím používaným při popisu českého vysokoškolského prostředí i při diskusi vysokoškolské reformy. Příkladem je distinkce mezi „akademickou versus profesní“ orientací fakult. Pohled do terénu v protikladu k této dichotomii podle autorského týmu ukazuje, že sledované katedry nelze pomocí této dichotomie smysluplně rozdělit, ale že klíčový rozdíl mezi nimi spíše spočívá v roli zapojení studujících – zda jsou vedeni k pouhé reprodukci vědění, anebo je u nich rozvíjena schopnost aktivně se zapojit do „dělání“ oboru. Podobně v kapitole zabývající se výzkumem autorský tým ukazuje značnou rozmanitost kateder v jejich reakcích na zdánlivě jednotný požadavek intenzifikace výzkumu vyžadovaný současným systémem financování vysokých škol. Na každé sledované katedře existují

RECENZE

nejen odlišné reakce na tento tlak, ale i odlišné pojetí toho, co vlastně znamená dělat výzkum, od klasické akademické aktivity po uživatelsky orientovanou činnost zaměřenou na klienty.

A konečně třetím a dle názoru recenzentky nejcenějším tématem publikace je konflikt mezi vysokoškolskými politikami a jejich reálnými dopady, respektive rozpor mezi záměry politik a mnohdy zcela protikladnými důsledky, ke kterým v katedrové realitě vedou. V tomto ohledu je jedna z nejzajímavějších sekcí část čtvrté kapitoly popisující reakce akademiků na Metodiku hodnocení výsledků výzkumu, vývoje a inovací. Ukazuje frustrace akademiků a s výjimkou přírodovědné katedry nekompatibilitu mezi hodnocením aplikovaným Metodikou a realitou oborů. V návaznosti na to výzkum odhaluje „aktivní manévrovací strategii“ (s. 120), které některým akademikům umožňují dostát požadavkům Metodiky, ale za cenu eticky problémových činností, jako je připisování na publikace nebo vznik „citačních mafii“. Analýza dokumentuje také klima vzrůstajícího nezájmu o reálná zjištění a obsah výzkumu na úkor počtu „bodů“, tedy nežádoucí efekty nadměrného důrazu na kvantitu publikačních výstupů. Ačkoliv jsou tyto negativní dopady v akademické obci obecně známé, je cenné, že je autorský tým dokázal empiricky doložit (byť pouze na malém množství případech). V návaznosti na pozorovanou

nekompatibilitu mezi politikami a katedrovou realitou autorský tým závěrem konstatuje, že „finanční a institucionální prostředí často tvoří [pro účastníky výzkumu] spíše obraz toho, jak se vědění vytvářet nemá, a vybízí k hledání strategickým manévry, jak *i přesto* rozvíjet vědění, které aktéři sami považují za smysluplné.“ (s. 123).

Z těchto hlavních témat publikace vyplývá celkový apel autorského týmu na participativní vyjednávání při tvorbě vysokoškolských politik, které bez zapojení všech aktérů budou postrádat legitimitu a v důsledku toho také funkčnost. Je ale možná škoda, že autorský tým nepředstavil žádnou konkrétnější vizi participativnosti a nepřetavil svá etnografická pozorování do formulování návrhů na konkrétní opatření a politiky. Autorský tým explicitně uvádí, že to nebylo jeho záměrem, a proto také namísto závěrečného shrnutí prezentuje rozhovorem o politikách s Jiřím Nantlem. Byť je samotný rozhovor zajímavý, jeho umístění do role závěru představuje spíše antiklimax. Nebylo by přitom nutné nabízet jednoduchá řešení, kterým se autorský tým oprávněně brání. Z jejich výzkumu ale nepochybně vyplývá řada dílčích doporučení (např. vznik fakultních center vzdělávací excelence, větší zohlednění výuky při financování fakult), přičemž shrnutí takových doporučení by více objasnilo, co autoři sami vyvozují ze svých zjištění. To se v závěrečném

rozhovoru odhaluje jen nesystematicky a ne vždy zcela přesvědčivě (viz např. návrh na zrušení akreditací). Jiří Nantl přitom v rozhovoru předkládá řadu konkrétních a z perspektivy recenzentky konstruktivních návrhů, zatímco autorský tým v rozhovoru hraje roli spíše těch, kdo upozorňují, proč dané návrhy neodpovídají pozorované katedrové realitě, a proč by bylo obtížné či nemožné je realizovat. Tento způsob zakončení publikace tak vyvolává jistý pocit beznaděje, což kontrastuje s tím, že samotný výzkum řadu konkrétních opatření formulovat umožňuje. Přesto nelze absenci závěru hodnotit jen negativně, neboť neukončenost publikace vybízí čtenáře k aktivnímu přemýšlení a diskusi o prezentovaných zjištěních.

Publikace autorského týmu představuje aktuální, originální a metodologicky bravurně zvládnutou sondu do podmínek pro vzdělávání a výzkum na několika vysokoškolských katedrách. Jestliže se v publikaci opakovaně objevuje kritika

nátlaku na rychlou produkci publikací, autorský tým takovému tlaku bezpochyby odolal. Pokud by něco knihu mělo charakterizovat, pak je to důkladnost, neuspěchanost a snaha vyhnout se zjednodušením a snadno prezentovatelným výsledkům. Fakt, že si autorský tým v současném klimatu ztotožňujícím kvalitu s kvantitou dal za cíl v takové míře detailnosti sledovat fungování kateder po dobu několika let, je obdivuhodný. Výsledná kniha tak sama představuje argument pro „neuspěchaný“ výzkum. Je cenným zdrojem konkrétních pozorování ze života kateder, byť tato zjištění nepřeklápí do role praktických doporučení. Publikace má potenciál stát se nezastupitelným zdrojem poznatků pro široký okruh čtenářů, od odborníků na studium vysokého školství, přes tvůrce vysokoškolských politik, po akademiky napříč vědními disciplínami, kteří chtějí blíže porozumět zdrojům problémů, s nimiž se setkávají na svých pracovištích.

Kateřina Zábrowská

Emil Višňovský (ed.)
Univerzita, spoločnosť, filozofia:
realita versus hodnoty

Bratislava: IRIS, 2014, 201 s.

Editorovi prof. Emilu Višňovskému, který působí na katedře filozofie a dějin filozofie Filozofické fakulty Univerzity Komenského v Bratislavě, se podařilo soustředit do tohoto sborníku

příspěvky čtyř autorek a šesti autorů, kteří z různých hledisek reflektují a kriticky hodnotí současnou situaci ve slovenském vysokém školství. Na začátek sborníku umístil původní studii „Výchova a demokratická verejnost: zanedbaná kapitola politickej filozofie“ prof. Axela Honnetha, ředitele Institutu pro sociální výzkum na univerzitě ve Frankfurtu nad Mohanem.